

Аб некаторых спрэчных пытаннях грашовай сістэмы ВКЛ падчас праўлення Аляксандра Ягелончыка (1492–1506 гг.)

Андрэй КАРАЧ

Член ГА «Беларускае нумізматычнае таварыства»,
магістр гістарычных навук

З уступленнем на вялікакняскі пасада Аляксандра Ягелончыка (1492–1506 гг.) у Літве пачаўся новы перыяд у развіцці дзяржавы – пераходны этап ад Сярэднявечча да Новага часу. Прынцыпова змяніліся таксама і спосабы вырабу манет. Літоўская чаканка была прадстаўлена біццём дэнарыяў і паўгрошаў [1, с. 15–34]. Упершыню на манетах ВКЛ былі ўведзены доўгія легенды на лацінскай мове. Так, на аверсе паўгроша размяшчаўся дзяржаўны герб Гедымінавічаў «Пагоня», вакол якога надпіс: MON ALEXANDRI, што азначае «манета Аляксандра». На рэверсе змяшчаўся «Арол» – герб дынастыі Ягелонаў, вакол якога надпіс: MAGNI DVC LITVANIE («вялікага князя літоўскага»). Такім чынам, надпіс сведчыў аб прыналежнасці манеты не Вялікаму Княству Літоўскаму, а менавіта вялікаму князю Аляксандру – «манета Аляксандра – вялікага князя літоўскага». Упершыню на літоўскіх манетах з'явіўся герб Ягелонаў «Арол». Гэтым падкрэсліваліся віды Аляксандра і на польскую карону. Пенязі былі анэграфічнымі з выявай «Пагоні» на аверсе і «Арла» на рэверсе.

Здавалася б, манеты Аляксандра ўжо дастаткова добра вывучаны і прааналізаваны. Існуе некалькі вялікіх і не надта даследаванняў, прысвечаных ча-

канцы Аляксандра. Але на сёння застаецца шэраг момантаў, якія трактуюцца па-рознаму.

Пачатак функцыянавання манетнага двара

1489 г. – С. Янушоніс

1491–1492 гг. – М. Гумоўскі

1492 г. / каля 1492 г. / пасля 1492 г. – Ш. Бекцінееў

1495 г. – Э. Іванаускас, Э. Рэмецас

1499 г. – І. Лелявель, А. Кіркор

1501 г. – Ф. Пекасінскі

Паколькі на саміх манетах не пазначана дата выпуску, то да гэтага часу застаецца спрэчным пытанне аб пачатку эмісійнай дзейнасці Віленскага манетнага двара ў часы Аляксандра (1492–1506 гг.). Розныя даследчыкі ў розныя часы выказвалі свае думкі адносна пачатку функцыянавання самога манетнага двара.

У 1492 г. са смерцю Казіміра Ягелончыка (1447–1492 гг.) перарываецца дынастычная унія паміж ВКЛ і Польскім каралеўствам. Літву наследуе Аляксандр, а Польшчу – Ян Ольбрахт. У сувязі з гэтым І. Лелявель і А. Кіркор лічылі, што на літоўскіх манетах не магло быць выявы польскага герба, а каронныя манеты не бралі літоўскі аж да пасольства 1499 г. [2, с. 20; 3, с. 103]. Сапраўды, гэтае пасольства мела на мэце палітычнае, эканамічнае збліжэнне дзвюх краін і садзейнічала паляпшэнню адносін паміж імі [4, с. 129–130]. І. Лелявель у дадзеным выпадку блытае паняцці: «Пагоня» і «Арол» не былі на той момант дзяржаўнымі гербамі, а з'яўляліся выключна дынастычнымі сімваламі Гедымінавічаў і Ягелонаў. Таксама І. Лелявель не былі вядомы архіўныя крыніцы, якія тычацца працы Віленскага манетнага двара канца XV ст. – пачатку XVI ст.

Іншы польскі даследчык Ф. Пекасінскі лічыў, што Аляксандр пачаў біць літоўскія манеты на прыклад польскіх толькі ў 1501 г. [5, с. 161] і, верагодна, пасля прыняцця польскай кароны. Дакументы, якія тычацца працы Віленскага манетнага двара, упершыню апублікаваў у 1878 г. Ф. Пекасінскі, аднак няправільна датаваў найбольш ранні дакумент (1505 г.), памыліўшыся ў вызначэнні індыхта [5, с. 282–283].

Літоўскія даследчыкі Э. Іванаускас і Р. Дучыс у 2002 г. са спасылкай на архіўны дакумент, вядомы

толькі С. Янушонісу, напісалі, што ў 1489 г. згадваецца віленскі грашовы майстра Генрых Шлягер [6, с. 14]. Некаторыя даследчыкі нават развілі гэтыя звесткі, сцвярджаючы, што манетны двор біў манеты з імем Аляксандра яшчэ пры жыцці яго бацькі Казіміра – быццам бы ў 1489 г. адбылася спроба адкрыцця новага Віленскага манетнага двара [7, с. 78; 8, с. 93–94]. Цікава, што сам дакумент аўтарам невядомы і нідзе не апублікаваны, а яго існаванне пацвярджае толькі сам С. Янушоніс. Такая таямнічасць дазваляе выказаць меркаванне аб нерэальнасці існавання падобнага дакумента або аб скажэнні звестак.

М. Гумоўскі, аўтар класічнай манаграфіі, прысвечанай дзейнасці Віленскай мынцы ў XVI–XVII стст., сцвярджаў, што манетны двор працаваў яшчэ пры жыцці Казіміра і выпускаў пенязі без літары А, якая азначала «Аляксандр», таму што апошні пакуль яшчэ не з'яўляўся вялікім князем. У доказ ён прыводзіць два архіўныя дакументы са збораў князёў Любартовічаў Сангушкаў, што датуюцца 1491–1492 гг., у якіх ёсць згадка аб курсе літоўскага і пражскага грошаў у пераліку на пенязі [9, с. 3–5]. Гэтыя дакументы датаваны індиктамі, якія зноў жа няправільна перавялі ў лічбавыя даты. У адным са сваіх папярэдніх артыкулаў я, здаецца, пераканаўча гэта даказаў [10, с. 261–262].

Беларускі даследчык Ш.І. Бекцінееў, не спасылаючыся ні на якія крыніцы, у сваёй манаграфіі ў розных месцах наогул дае розную храналогію гэтых падзей: манетны двор адкрыты ў 1492 г. [11, с. 9, 45, 71, 245, 247, 267, 297], каля 1492 г. [11, с. 70, 177, 240, 297], пасля 1492 г. (у тэксце памылка – 1482 г.) [11, с. 32]. Адкуль узяў аўтар такія звесткі, невядома.

Іншы беларускі даследчык Дз. Гулецкі сцвярджае, што ў канцы 1494 г. Аляксандр выдаў загад аб адкрыцці манетнага двара [12, с. 92]. Знаходка і публікацыя такога дакумента стала б сапраўднай сенсацыяй і, магчыма, дапамагла б адказаць на некаторыя пытанні. Ніякіх спасылак, якія б пацвярджалі гэтую інфармацыю, на жаль, аўтар не прыводзіць.

Наогул, існуюць два дакументы аб дзейнасці Віленскага манетнага двара – гэта справаздачы за перыяд 1495–1499 гг. [13, с. 338] і 1501–1506 гг. [14, с. 133].

З першай справаздачы невядома, ці працаваў манетны двор да 1495 г. У дакуменце не ідзе гаворкі пра адкрыццё манетнага двара і пра закупку неабходнага абсталявання, што патрабавала даволі вялікіх сродкаў. У сувязі з гэтым М. Гумоўскі выказвае думку, што гэта была не першая справаздача і мынца функцыянавала і раней [9, с. 8]. Але трэба пагадзіцца з літоўскімі даследчыкамі Э. Іванаускасам [6, р. 12–13] і Э. Рэмецасам [15, р. 58], якія мяркуюць, што гэта справаздача была першай, і манетны двор пачаў сваю эмісійную дзейнасць менавіта з 1495 г. Адкрыццё манетнага двара і яго бесперабойнае функцыянаванне патрабавалі вялікай арганізаванай працы. На гэта і спатрэбілася некалькі гадоў пасля ўступлення на пасаду Аляксандра. Новы вялікі князь прыняў дзяржаву ў вельмі неспакойныя часы – працягвалася вайна з Масковіяй, якая скончылася ў 1494 г. падпісаннем «вечнага міру» [16, с. 156–218].

Паколькі ВКЛ не мела сваіх радовішчаў каляровых металаў, яно вымушана было закупляць срэбра за мяжой. У сувязі з гэтым і быў уведзены закон аб забароне вывазу срэбра за межы Княства. Меліся нават канкрэтныя судовыя справы па гэтым пытанні. Так, у маі 1495 г. Пётр Дзяржковіч у Смаленску забраў у мажайскага купца Якуша Андрэевіча Малышкіна, які вяртаўся з Вільні ў Масковію, 22 грывенкі срэбра. Ён матываваў гэта тым, што «заповедана из Литовские земли серебро въ наши земли возити». Незадаволенасць гэтым фактам выказвалася ў Маскве літоўскім паслам. Маскоўскі бок патрабаваў вяртання срэбра, абяцаючы ў далейшым не перавозіць срэбра з Літвы [17, с. 193]. Праз два месяцы гэта сітуацыя разглядалася і ва ўзаемных пасольствах паміж Літвой і Масковіяй [17, с. 209, 216]. Э. Іванаускас і Р. Дучыс адзначаюць яшчэ некалькі падзей, якія папярэднічалі рэфармаванню грашовай сістэмы. У 1495 г. зыходзячы з эканамічных акалічнасцяў было праведзена высяленне габрэяў, якіх звязвалі з грашовай спекуляцыяй і фальшываманецтвам. Такім чынам, можна было разлічваць на значнае памяншэнне спробаў спекуляцый «новымі» і «старымі» грошамі. Другім важным крокам пры правядзенні рэформы было стварэнне ў Вільні ў 1495 г. ювелірнага цэха. У выніку было абмежавана кола людзей, якія могуць працаваць з каштоўнымі металамі [6, с. 14].

Такім чынам, з вялікай доляй верагоднасці можна сцвярджаць, што першыя манеты з'явіліся менавіта ў 1495 г., і справаздачу, якую мы ведаем, можна лічыць першай справаздачай Віленскай мынцы ў часы Аляксандра.

Храналогія эмісій

Пенязі біліся

з 1490-х гг. – М. Гумоўскі

1501–1506 гг. – А. Грамыка, Дз. Гулецкі

1495–1506 гг. / пасля 1495 г. – Э. Іванаускас

З 1495 г. – да 1504 г. (прыкл.) – В. Какарэка

Паўгрошы біліся

1495–1506 гг. – Э. Іванаускас, Р. Дучыс

Пазней 1495 г. – М. Гумоўскі

Пазней 1495 г. – В. Какарэка

Адсутнасць у першай справаздачы, якая ахоплівае перыяд 1495–1499 гг., звестак пра тое, якія наміналы біліся, дала глебу для розных ідэй і версій.

Наконт пачатку біцця паўгрошаў думкі раздзяліліся. Напрыклад, М. Гумоўскі сцвярджаў, што спачатку біліся толькі пенязі, а паўгрошы крыху пазней. У свой доказ ён прыводзіў думку аб наяўнасці дакументаў, у якіх сустракаецца слова «пенязь». Тэрмін «паўгрош» упершыню сустракаецца, па версіі М. Гумоўскага, толькі ў 1522 г., а гэта ўжо часы Жыгімонта Старога (1506–1548 гг.) [9, с. 15]. Гэтую ж думку пра пачатак біцця паўгрошаў пацвердзіў і В.І. Какарэка [18, с. 68]. Трэба адзначыць, што ўпершыню такі намінал, як «паўгрош», у дакументах ВКЛ сустракаецца значна раней – аkurat у 1495 г. Так, у пастанове аб памерах пошліны ў Коўне гаворыцца: «А коли немецъ немцу продасть сол в Ковне, то другое мыто мать платити по грошу от конь, а от бочки по полугрошку. А коли вилнецъ приедетъ до Ковна, не мать конем своимъ вывезти

кз их потребам, а коли пак хурманомъ повезти, по полгроша ж маеть дати от бочки мыта» [13, с. 307]. Няма сумненняў, што згаданы «полугрошка» – гэта менавіта літоўскі паўгрош.

Астатнія даследчыкі прытрымліваюцца думкі, што паўгрошы біліся з самага пачатку функцыянавання манетнага двара ў 1495 г.

З пачаткам біцця пенязяў сітуацыя яшчэ больш цікавая.

Версія М. Гумоўскага аб тым, што манетны двор працаваў у 1490–1491 гг. і біў пенязі [9, с. 3–5], з’яўляецца памылковай – пра гэта пісалася вышэй.

Усе астатнія даследчыкі сваю храналогію эмісій распрацоўвалі на даследаваннях тыпаў і варыянтаў гербаў на пенязях і параўнанні выяў на пенязях і паўгрошах.

Э. Іванаўскас выказаў думку, што спачату пенязі не біліся, яны пачалі выпускацца «крыху пазней» за 1495 г., бо самага ранняга тыпу «Арла», які выкарыстоўваўся на паўгрошах, на пенязях няма – значыць спачатку біліся толькі паўгрошы, а потым – пенязі [6, с. 13]. Цікава, што ў сваіх наступных каталогах манет ВКЛ 2009 і 2013 гг. Э. Іванаўскас адмаўляецца ад папярэдняй думкі і пачатак эмісій пенязяў і паўгрошаў датуе адначасова – 1495 г. [19, с. 41–42; 20, с. 135].

Нашмат далей у распрацоўцы гэтага пытання пайшоў беларускі нумізмат А. Грамыка, які выказаў версію аб тым, што ў першы перыяд (1495–1499 гг.) пенязі наогул не біліся, а выпускаліся толькі паўгрошы [21]. Пазней гэту версію цалкам падтрымаў Дз. Гулецкі [12, с. 92–100]. Да гэтай думкі А. Грамыка прыйшоў, аналізуючы тыпы і разнавіднасці гербаў на пенязях. Так, згодна з яго класіфікацыяй, выява герба «Арол» на пенязях адпавядае тыпу «Арла» на познегатычных паўгрошах. А «Пагоня» мае тыповыя рысы як готыкі, так і рэнесансу. Гэта азначае, што пенязі біліся не адначасова з паўгрошамі ў 1495 г., а пазней – у перыяд пераходу ад «гатычных» тыпаў да «рэнесансавых» [21]. Такая версія, на наш погляд, памылковая. Пра гэта сведчаць і згадкі слова «пенязь» (у значэнні «дробная манета») у дакументах самага канца XV ст. [13, с. 244; 215–216; 254]. 15 сакавіка 1498 г. дзяржава аддае ў арэнду смаленскія корчмы: «А мают намъ на год давати по чотыриста копъ грошеи полугрошками а любо п(е)н(е)зми дробными, за грошъ по два полугрошки а за грош по десяти п(е)н(е)зи». Гэта азначае, што ў 1498 г. пенязі ўжо былі вядомы насельніцтву. Таксама патрэбен час, каб новыя манеты ўвайшлі ў абарачэнне і «патрапілі» ў пісьмовыя крыніцы. Не на карысць гэтай версіі А. Грамыка паведамляе вось яшчэ пра якія абставіны. На пачатак манетнай рэформы Аляксандра асноўным грашовым сродкам, які знаходзіўся ў абарачэнні на тэрыторыі ВКЛ, быў пражскі грош. Выпускаючы новую манету ў абарачэнне, урад ВКЛ павінен быў адразу вызначыцца з курсам новых манет да пражскіх грошаў. Вось тут акурат і былі патрэбны пенязі, каб рабіць пералікі з пражскага гроша на лічыльны літоўскі. Выкажам асцярожную версію, што першапачаткова ў 1495 г. быў устаноўлены прымусовы курс: 2 літоўскіх паўгроша + 2 пенязі (= 12 пенязям) разменьваліся на адзін пражскі грош.

Несумненна, маючы жаданне вельмі хутка насыціць мясцовы рынак новымі манетамі, кіраўніцтва

ВКЛ распрацавала праграму, згодна з якой пражскія грошы падваргаліся актыўнаму абмену на новыя манеты і паступалі на манетны двор у якасці сыравіны каштоўнага металу. Такая кампанія па выкупе і абмене пражскіх грошаў прыносіла дзяржаве неблагі прыбытак.

Упершыню такі пералік (1:1,2) мы знаходзім у вялікакняскай статутнай грамаце падняпроўскім валасцям аб відах і памерах падаткаў ад 3 чэрвеня 1500 г., у якой рубель грошаў прыраўніваецца да 2 коп грошаў (100 пражскіх грошаў = 120 літоўскім) [22, с. 187]. Такім чынам, як мінімум з 1500 г. устанавіваецца новы прымусовы курс абмену ў памеры 1,2 гроша літоўскага (12 пенязяў) за адзін «шырокі» грош. Аднак насельніцтва, відаць, не надта актыўна мяняла пражскія грошы на новыя манеты па такім курсе. Па колькасці ўтрымання срэбра пражскі грош быў «цяжэйшым» за літоўскі эквівалент у 12 пенязяў. Ужо з 1507 г. сустракаецца больш высокі курс – 14 літоўскіх пенязяў [23, с. 167]. У абсалютнай большасці дакументальных крыніц, у якіх сустракаецца пералік пражскага гроша на манету ВКЛ, курс вызначаецца ў памеры 1,4 літоўскага за адзін пражскі грош [24, с. 570, 577; 25, с. 60]. У некаторых выпадках часам сустракаецца яшчэ большы курс – 1,5 літоўскага за адзін пражскі грош [26, с. 437; 23, с. 167].

Варта адзначыць, што раней А. Грамыка (у саўтарстве) выказваў іншую версію, што пенязі біліся на працягу дзесяцігоддзя ці крыху болей і прытрымліваўся версіі М. Гумоўскага аб адкрыцці Віленскага манетнага двара яшчэ пры жыцці Казіміра [7, с. 78].

Такім чынам, згодна з прыведзенымі звесткамі, можна з вялікай доляй верагоднасці сцвярджаць, што біццё пенязяў і паўгрошаў пачалося адначасова.

Храналогія тыпаў манет

Як вядома, па стылі напісання асобных літар у легендзе (найперш М і N) выдзяляюцца два варыянты напісання легендаў на паўгрошах: рэнесансавы і гатычны, а таксама змешаны: на аверсе – рэнесансавая легенда, а на рэверсе – гатычная, ці наадварот. Паўстае пытанне: які тып быў першапачаткова?

Большасць даследчыкаў (Э. Іванаўскас, А. Грамыка, Дз. Гулецкі і інш.) выказваюцца за тое, што першапачаткова біліся манеты з гатычнай легендай, а потым – з рэнесансавай. Гэты вывад робіцца на супастаўленні тыпаў выяў на манетах і іх зменлівасці [21, с. 117–132; 12, с. 93–110; 20, с. 139–151]. Гэта версія мае шэраг праблемных момантаў. Па-першае, калі меркаваць, што ў сярэдзіне 1506 г. выпускаліся паўгрошы з рэнесансавай легендай, то чаму праз два з паловай гады ў пачатку 1509 г. зноў замянілі рэнесансавыя літары на гатычныя? Па-другое, колькасць памылак у легендах. Пры ажыццяўленні грашовай рэформы і ўвядзенні новых манет заўсёды ёсць вялікая верагоднасць памылак і недакладнасцяў пры першых эмісіях. Так, на «гатычных» паўгрошах варыянтаў памылак усяго толькі 6, а на «рэнесансавых» амаль у 5 разоў больш – 28 [1, с. 15–32]. Па-трэцяе, А. Грамыка і Дз. Гулецкі на аснове супастаўлення тыпаў выяў сцвярджаюць, што пенязі не біліся ў першы перыяд дзейнасці Віленскага манетнага двара (1495–1499 гг.), а іх эмісіі прыпадаюць

на 1501–1506 гг. [21, с. 117–132; 12, с. 100–110]. Аднак у дакументах 1498–1500 гг. сустракаецца назва «пенязь» (у значэнні «дробная манета»), аб чым мы казалі вышэй [13, с. 244; 215–216; 254; 22, с. 407]. Таксама варта адзначыць, што Аляксандр, калі стаў каралём польскім у 1501 г., адразу спыніў выпуск каронных пенязяў. Магчыма, спыненне эмісій літоўскіх пенязяў магло адбыцца якраз і ў гэты час (ці праз некаторы час) і ў ВКЛ.

Такім чынам, калі адна частка гэтай гіпотэзы (біццё пенязяў) не працуе, то адпаведна не працуе і другая частка, якая звязана з храналогіяй біцця паўгрошаў. Атрымліваецца, што версія з першاپачаткова выпуска «рэнесансавых» манет з'яўляецца недастаткова абгрунтаванай.

В. Какарэка прапануе сваю версію і свярдае, што храналогію эмісій трэба «пераварнуць»: першاپачаткова біліся паўгрошы менавіта з рэнесансавай легендай. Да гэтай высновы ён прыйшоў, таксама аналізуючы выявы гербаў «Пагоня» і «Арол».

У сувязі з тым, што выявы гербаў змяняліся паступова, В. Какарэка параўнаў выявы «Арла» на манетах Аляксандра (1492–1506 гг.) і на самых ранніх манетах Жыгімонта Старога (1506–1545 гг.). Толькі адзін тып «Арла» на паўгрошах Аляксандра аказаўся найбольш падобным да «Арла» на літоўскім паўгрошы і глогаўскім грошы Жыгімонта Старога, а значыць, храналагічна такая манета была выпушчана апошняй. Атрымалася, што першاپачаткова біліся манеты з рэнесансавай легендай, а потым з гатычнай [18, с. 66–68].

Прааналізаваўшы гэтыя дзве думкі, больш лагічным і дакладным падаецца версія аб першاپачатковым біцці манет менавіта «рэнесансавага» тыпу.

Безумоўна, прапанаваныя версіі і доказы не могуць служыць ісцінай у апошняй інстанцыі, і аўтар спадзяецца, што гэты аналіз праблемных момантаў у вывучэнні манетнай справы ВКЛ часоў Аляксандра будзе мець працяг у далейшых даследаваннях, і дыскусіі па гэтым пытанні выйдучь на новы ўзровень.

Спіс выкарыстанай літаратуры:

1. Huletski, D. *Early Lithuanian half-groats 1495–1529* / D. Huletski, G. Bagdonas, M. Darashkevich. – Kaunas, 2017. – 174 p.
2. Lelewel, J. *O monecie polskiej* / J. Lelewel. – Poznań, 1862. – 53 s.
3. Куркор, А.К. Монетное дело в Литве / А.К. Куркор // *Древности. Тр. Моск. Археол. о-ва.* – М.: [б. и.], 1869. – Т. 2. – Вып. 2. – С. 87–119; табл. 7–9.
4. *Volumina legum: w 9 t. / Przedruk zbioru praw staraniem xx. pijarów w Warszawie, od roku 1732 do roku 1782, wydane.* – Petersburg: *Nakładem i drukiem Jozafata Ohryzki, 1859–1860.* – Т. 1: *Ab anno 1347 ad annum 1547.* – 1859. – XXI, 288, XII s.
5. Piekosiński, F. *O monecie i stopie menniczej w Polsce w XIV i XV wieku* / F. Piekosiński // *Rozprawy i Sprawozdania z Posiedzeń Wydz. Hist.-Filozof. Akad. Umiejęt. w Krakowie.* – 1878. – Т. IX. – С. 1–320.
6. Ivanauskas, E. *Lietuvos monetų kalybos istorija 1495–1769* / E. Ivanauskas, R. Douchis. – Vilnius: *Savastis, 2002.* – 312 p.
7. Гулецькі, Дз. Манеты Беларусі (да 1707 г.) / Дз. Гулецькі, А. Грамыка, А. Крываручка. – Мінск: І.П. Логвінаў, 2007. – 216 с.
8. Гулецькі, Дз. Манеты беларускай даўніны / Дз. Гулецькі. – Мінск: Беларусь, 2007. – 159 с.
9. Gutowski, M. *Mennica wileńska w XVI i XVII w.* / M. Gutowski. – Warszawa, 1921. – 200 s.
10. Карач, А.В. Документы и нумизматика ВКЛ (конец XV – первая половина XVI века): ошибки исследователей / А.В. Карач // *Русь. Литва. Орда в памятниках нумизматики и сфрагистики: сб. научн. статей.* – 2015. – Вып. 1. – С. 260–263.
11. Бектинеев, Ш.И. Денежное обращение на территории Беларуси в IX–XVI веках: нумизматические исследования / Ш.И. Бектинеев. – Минск.: *Беларуская навука, 2014.* – 509 с.
12. Гулецький, Д.В. Монеты Великого Княжества Литовского (со второй половины 14-го века до 1536 года) / Д.В. Гулецький. – Минск: УП «Энцыклапедыкс», 2014. – 260 с.
13. *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 6 (1494–1506). Užrašymų knyga 6* / Parengė A. Baliulis. – Vilnius: *Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 2001.* – 506 p.
14. *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 8 (1499–1514). Užrašymų knyga 8* / Parengė A. Baliulis, R. Firkovičius, D. Antanavičius. – Vilnius: *Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1995.* – 709 p.
15. Remecas, E. *XVI a. monetų apyvarta dabartinės Lietuvos teritorijoje* / E. Remecas // *Pinigų studijos. Ekonomikos istorija.* – 2002. – № 2. – P. 58–77.
16. Цемушаў, В.М. На ўсходняй мяжы Вялікага княства Літоўскага (сярэдня XIV – першая палова XVI ст.) / В.М. Цемушаў; навук. рэд. В.Ф. Голубей; пераклад з рускай мовы Н. Бакианская, М. Мартысевіч, С. Цемушаў. – Смаленск: Інбелкульт, 2014. – 464 с.
17. Сборник Императорского Русского Исторического Общества. Т. 35 / под ред.: Г.Ф. Карпова. – СПб.: Типография Ф. Евлонского и Ко, 1882. – XI, XXII, 869, 88 с.
18. Какарэко, В. Монетное дело Александра Казимировича (1492–1506) / В. Какарэко // *Материалы III Междунар. нумизмат. конф.: «Монета – символ государства», Минск, 27–29 авг. 2007 г.* // *Банкаўскі веснік [спецвыпуск].* – 2008. – № 7. – С. 61–68.
19. Ivanauskas, E. *Coins and bars of Lithuania 1386–2009* / E. Ivanauskas. – Vilnius: *Kopa, 2009.* – 408 p.
20. Ivanauskas, E. *Coins and bars of Lithuania 1236–2012. T. I* / E. Ivanauskas. – Kaunas: *Kopa, 2013.* – 600 p.
21. Громыко, А. Литовские монеты Александра Казимировича: классификация и периодизация [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.magduclit.com/articles/20090609/Нратука.pdf>. – Дата доступа: 02.09.2017.
22. *Белоруссия в эпоху феодализма. Т. 1: С древнейших времен до середины XVII века.* – Минск: Изд-во АН БССР, 1959. – 516 с.
23. Рябцевич, В.Н. Нумизматика Беларусі / В.Н. Рябцевич. – Минск: Польша, 1995. – 687 с.
24. *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 7 (1506–1539). Užrašymų knyga 7* / Parengė I. Ilarienė, L. Karalius, D. Antanavičius. – Vilnius: *Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2011.* – XXX, 1012 p.
25. *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 10 (1440–1523). Užrašymų knyga 10* / Parengė E. Banionis, A. Baliulis. – Vilnius: *Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1997.* – 179 p.
26. *Русская Историческая Библиотека. Т. 20.* – СПб.: *Сенатская типография, 1903.* – VII, 50, 1566, 258 с.